

Projekt

**Ministarstva unutarnjih poslova, Ministarstva zdravlja i
Ministarstva zaštite okoliša i prirode**

Zdrav za 5!

Projekt se temelji na projektu Policijske uprave primorsko goranske i Nastavnog zavoda za javno zdravstvo Primorsko-goranske županije pod nazivom „Promocija sigurnosti i javnozdravstvene samosvijesti- SAM“

UVOD

Veća urbana središta Republike Hrvatske u posljednjih se nekoliko godina suočavaju s trendom rasta zlouporabe svih sredstava ovisnosti među mladom populacijom. Duhan, alkohol i droge postali su sastavni dio odrastanja velikog dijela urbane mladeži. Uz zlouporabu sredstava ovisnosti javljaju se i drugi socijalni problemi; maloljetnička delikvencija, školsko i izvanškolsko nasilje, problem mladih koji ne završavaju školovanje kao i drugi oblici neprihvatljivog ponašanja.

Radi boljeg pregleda raširenosti ove problematike, kaznena djela vezana uz zlouporabu droga u odnosu na sveukupan broj prijavljenih kaznenih djela na području Republike Hrvatske u 2011. godini zauzimaju gotovo 10,27% odnosno njih 7767, za što je prijavljeno 5715 osoba od čega je 5,89% osoba maloljetno, odnosno njih 331.

Od spomenutog broja u 2011. godini, 2498 kaznenih djela ili 32,16% odnosi se na pojavne oblike kaznenih djela poput preprodaje, proizvodnje, omogućavanja uživanja droga i dr. dok se 5269 kaznenih djela odnosi na neovlašteno posjedovanje droge ili gotovo 68 %.

Sveukupno su tijekom 2011. godine izvršene 6342 zapljene svih vrsta opojnih droga, što je u odnosu na 2010. godinu, kada je izvršeno 5982 zapljene, porast broja zapljene za 6,02%.

Od ukupnog broja zapljene za 2011. godinu najveći broj otpada na zapljenu droga: gotovo 421 kg droge marihuana, 5 586 tableta metadon, 2898 tableta ecstasy, 33 kg droge heroin, 4 kg droge kokain, 15 kg amfetamina te ostale manje količine raznih droga (izvor: podaci MUP-a o privremeno oduzetim drogama, prije vještačenja).

No, zlouporabu droga prate i razne zarazne bolesti poput HIV-a, hepatitisa i spolno prenosivih bolesti. Posljedice zlouporabe droge ne ostavljaju svoj trag samo na društvu i pojedincu već i u prirodi i okolišu pričinjavajući time štete još većih razmjera. Prvenstveno, one su vidljive kroz onečišćenje okoliša sa infektivnim i potencijalno infektivnim otpadom, primjerice odbačenim ili skrivenim narkomanskim priborom (šprice, igle). Slučajnim dolaskom u kontakt s takvim otpadom, može doći do razvoja raznih zaraznih bolesti. Ovakav otpad posebno je opasan kad se odbacuje ili odlaže u zonama odgojno obrazovnih ustanova, vrtića i škola čime se neposredno ugrožava zdravlje i sigurnost najosjetljivijih društvenih skupina, djece i mladih, i to na mjestima gdje bi ona trebala biti najsigurnija.

O štetnim posljedicama zlouporabe droga bilo je riječi i u studiji Zavoda za istraživanje mora i okoliša koje je utvrdilo da se nakon uzimanja određene količine lijekova i ilegalnih droga, značajan postotak izlučuje u nepromijenjenom obliku čime dopijeva u komunalne otpadne vode. No, zbog nepotpunog uklanjanja ovih spojeva u konvencionalnim uređajima za obradu otpadnih voda, može doći i do zagađenja prirodnih vodotoka.

Također, mnoga su sveobuhvatna istraživanja pokazala kako se zlouporaba sredstava ovisnosti i delinkventno ponašanje mladih često javlja zajedno s rizičnim i/ ili problematičnim kockanjem te da imaju slične prediktore.

Istraživanje Edukacijsko rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu iz 2011. godine pod nazivom „Navike i obilježja kockanja adolescenata u urbanim sredinama RH“ pokazalo je kako je 83% srednjoškolaca barem jednom u životu kockalo te kako se najčešće klade u sportskim kladionicama (19%) te na internetu ali bez novčanog uloga (22,8%).

Iz prethodno navedenih razloga, problematiku ovisnosti nužno je sagledati u širem kontekstu, kao društveno opasni problem, ali i problem koji predstavlja određeni rizik za onečišćenje okoliša.

Naime, iz Plana djelovanja UN-a na rješavanju problema razvoja i okoliša odnosno "Programa za 21. stoljeće", popularno nazvanog Agenda 21. (usvojen na Konferenciji Ujedinjenih naroda o okolišu i razvoju 1992 godine) proizlazi preporuka za poduzimanje niza međusobno usklađenih akcija koje će razvoj zemlje učiniti gospodarsko, društveno i ekološki održivim.

Agenda 21 predstavlja predložak za djelovanje u 40 različitih područja (između kojih i zaštitu tla te zbrinjavanje otpada itd.) te navodi 9 osnovnih društvenih grupa (između kojih djeca i mladež) čije je djelovanje od ključnog značenja za održivi razvitak Zemlje, dok ključnu ulogu u ostvarivanju održivog razvitka moraju odigrati lokalne vlasti.

Jedno od načela EU u zaštiti okoliša je načelo sprječavanja tj. prevencije usmjereno na djelatnosti sprječavanja odnosno predviđanja učinaka na okoliš. Usprkos činjenici da je većina okolišnog zakonodavstva usmjerena na bavljenje posljedicama katastrofalnih događaja, prevencija okolišne štete je jeftinija, lakša i manje štetna za okoliš.

Upravo iz navedenih razloga, kroz projekt Provedba novog Zakona o zaštiti okoliša usklađenog sa zakonodavstvom EU-a u slučajevima kaznenih djela protiv okoliša koji je završio krajem mjeseca 2012. godine, 38 policijskih službenika iz Policijskih uprava prošlo je potrebnu obuku kojom su stekli znanja koja mogu primijeniti na suzbijanju kaznenih djela na štetu okoliša i prirode u svojem svakodnevnom radu surađujući pritom prvenstveno s Ministarstvom zdravlja i Ministarstvom zaštite okoliša i prirode, kao i drugim relevantnim institucijama, međunarodnim organizacijama i organizacijama civilnog društva.

Jednako tako, Ministarstvo unutarnjih poslova sudjelovati će u Interpol-ovom projektu NEST (National Environmental Security Task Force) čiji je cilj osnivanje Nacionalnih operativnih timova za sprečavanje djela na štetu okoliša i prirode uspostavljanjem suradnje između svih tijela nadležnih za nadzor pojedinih sastavnica okoliša te ostvarivanje ciljeva kao što su očuvanje biljnih i životinjskih vrsta, zaštita šuma, voda, smanjenje industrijskog onečišćenja i smanjenje ilegalnog odlaganja otpada.

Osnivanje Nacionalnog tima obveza je koju je preuzelo Ministarstvo zaštite okoliša i prirode na Interpolovom 1. Međunarodnom sastanku šefova tijela i organizacija nadležnih za kontrolu i provođenje propisa u području zaštite okoliša i prirode (Lyonu, Francuska, ožujak 2012.).

No, kada govorimo o kretanju broja kaznenih djela protiv okoliša u Republici Hrvatskoj, iz službenih statistika Ministarstva unutarnjih poslova razvidno je kako je 2011. godine prijavljeno ukupno 501 kazneno djelo protiv okoliša što je u odnosu na 2010. godinu kad je prijavljeno 541 kazneno djelo, pad od 9%.

U tom smislu, od kaznenih djela protiv okoliša u 2011. godini, poveljuju se slijedeća kaznena djela: Onečišćenje okoliša (1), Ugrožavanje okoliša otpadom (5), Teška kaznena djela protiv okoliša (1) dok najveći broj otpada na kaznena djela: Protupravna gradnja (104), Protuzakoniti lov (171), Protuzakoniti ribolov (165), Mučenje životinja (16), Pustošenje šuma (6), Protupravna eksploatacija rudnog blaga (32).

Zbog svojih dnevnih kontakata s kriminalitetom, policija treba djelovati kao „senzor“ za pravovremeno uočavanje devijantnih i neprihvatljivih ponašanja te raspolagati važnim saznanjima o generatorima, čimbenicima takvih negativnih pojava. Time policija treba i može ukazati na važna polja lokalnih potreba za postupanjem te može dati prve impulse za prevenciju kriminaliteta, a koja se ne ograničavaju samo na jedan resor.

Stoga, prateći propise i strategije EU, Ministarstvo unutarnjih poslova u suradnji s Ministarstvom zdravlja i Ministarstvom zaštite okoliša i prirode u sklopu ovog projekta izradilo je i uključuje se i u preventivne aktivnosti usmjerene, ne samo na prevenciju ovisnosti (alkohol, droge, igre na sreću) kao jednu od svojih prioritetnih područja, već i na prevenciju kaznenih djela iz domene zaštite okoliša, pojašnjenje kazneno pravne zaštite okoliša i prirode te podizanje razine javne svijesti o potrebi očuvanja i zaštite okoliša i prirode.

Naime, uspješna i odgovorna primarna, sekundarna i tercijarna prevencija jačaju kvalitetu života građana, imaju dugoročnu korist u smislu smanjenja troškova vezanih za formalni kazneno-pravni sustav kao i ostale društvene troškove. Državna i lokalna tijela, organizacije civilnog društva i privatni sektor trebaju sudjelovati u kreiranju, održavanju i promicanju važnih elemenata prevencije. Uključivanje zajednice i međusobna suradnja predstavljaju bitne elemente navedenog koncepta.

Slijedom prethodno navedenog, ovaj prijedlog Projekta usmjeren je na prevenciju ovisnosti (alkohol, droge, igre na sreću) te na podizanje razine svijesti o važnosti zaštite okoliša, biljnog i životinjskog svijeta. Navedeni Projekt temelji se na projektu Policijske uprave primorsko-goranske i Nastavnog zavoda za javno zdravstvo Primorsko-goranske županije pod nazivom „Promocija sigurnosti i javnozdravstvene samosvijesti- SAM“, a koji se na području navedene županije provodi od 2011.

Svrha Projekta:

- prevencija ovisnosti te promocija pro-socijalnog, preventivnog i zaštitnog djelovanja uz razvijanje socio-emocionalnih vještina kod djece i mladeži;
- podizanje razine svijesti o vlastitoj ulozi u očuvanju životne, školske i radne okoline;
- podizanje razine samosvijesti o odgovornosti u očuvanju vlastitog i tuđeg zdravlja i sigurnosti.

Nositelji projekta su: Ministarstvo unutarnjih poslova (Ravnateljstvo policije),
Ministarstvo zdravlja (Hrvatski zavod za javno zdravstvo: zavodi za javno zdravstvo jedinice područne samouprave) te
Ministarstvo zaštite okoliša i prirode.

Ciljana skupina su : učenici 8. razreda osnovnih škola,
učenici prvog i drugog razreda srednjih škola.

Projekt bi se provodio kontinuirano tijekom školske godine, a osnovni ciljevi projekta su:

- aktivno mijenjanja stavova i štetnih životnih navika o ovisnosti;
- aktivno mijenjanja stavova o nužnosti zaštiti okoliša i prirode;
- podizanje razine samosvijesti o odgovornosti u očuvanju vlastitog i tuđeg zdravlja;
- usvajanje zdravih stilova života.

Projekt se sastoji od slijedećih komponenti:

- **komponenta 1. Prevencija ovisnosti**
 - podkomponenta 1: ovisnost i zlouporaba alkohola (učenici 8. razreda osnovne škole- 2 školska sata)
 - podkomponenta 2: ovisnost i zlouporaba droga (učenici prvog razreda srednje škole- 2 školska sata)
 - podkomponenta 3: ovisnosti o igrama na sreću (učenici drugog razreda srednje škole- 1 školski sat)

- **komponenta 2. Zaštita okoliša i prirode-** izvannastavne aktivnosti na temu „Čist okoliš, zdrava budućnost“ namijenjena učenicima 8. razreda te 1. i 2. razred srednje škole
 - **eko- radionice-** kratkotrajna preventivna akcija uklanjanja otpada i čišćenja ranije odabrane javne površine od strane učenika 8. razreda te 1. i 2. razreda srednjih škola u suradnji s predstavnicima MUP-a, Ministarstva zdravlja, Ministarstva zaštite okoliša i prirode, organizacijama civilnog društva te u suradnji s ostalim subjektima lokalne zajednice;
 - **ostale aktivnosti** - manifestacije javnog karaktera (okrugli stolovi, javne tribine, sajmovi, podjela promotivnih materijala na temu „Zaštita okoliša“) s ciljem podizanja razine javne svijesti o potrebi čistog i zdravog okoliša u kojima sudjeluju učenici 8. razreda te 1. i 2. razreda srednje škole, a koja se odvija u organizaciji MUP-a, Ministarstva zdravlja, Ministarstva zaštite okoliša i prirode, organizacija civilnog društva te u suradnji s ostalim subjektima lokalne zajednice.

Naziv projekta	„Promocija sigurnosti i javnozdravstvene samosvijesti“ „Zdrav za 5“
Svrha projekta (komponenti na koje je projekt usmjeren)	<ul style="list-style-type: none"> • prevencija ovisnosti te promocija prosocijalnog, preventivnog i zaštitnog djelovanja uz razvijanje socioemocionalnih vještina (navedena komponenta nastavak je preventivnih aktivnosti projekta „Zajedno više možemo“¹ te će se provoditi sukladno Nacionalnom programu prevencije ovisnosti za djecu i mlade u odgojno - obrazovnom sustavu, te djecu i mlade u sustavu socijalne skrbi za razdoblje od 2010. do 2014. godine) • podizanje razine svijesti o vlastitoj ulozi u očuvanju kako životne, školske i radne okoline (zaštita okoliša, biljnog i životinjskog svijeta), tako i društva u cjelini • podizanje razine samosvijesti o odgovornosti u očuvanju vlastitog i tuđeg zdravlja i sigurnosti
Trajanje projekta	Kontinuirano (tijekom školske godine)
Ciljevi projekta	<p>Opći ciljevi: (dugoročni ciljevi)</p> <ul style="list-style-type: none"> • aktivno mijenjanja stavova i štetnih životnih navika, (ovisnost i zaštita okoliša) • usvajanje zdravih stilova života te podizanje razine samosvijesti o odgovornosti u očuvanju vlastitog i tuđeg zdravlja • podizanje razine javne svijesti o važnosti i potrebi zaštite okoliša • jačanje međusektorske suradnje u području zaštite okoliša i prirode (predstavnik MUP-a, predstavnik Ministarstva zdravlja i Ministarstva zaštite okoliša i prirode) kroz izgradnju sigurnog i zdravog okoliša za kvalitetno odrastanje mladih • jačanje „Zajednice koja brine“ <p>Specifični ciljevi (neposredni ciljevi):</p> <ul style="list-style-type: none"> • postizanje više razine znanja i svijesti kod učenika o štetnosti (posljedice po zdravlje) i kažnjivosti svih vrsta ovisnosti, • upoznavanje učenika sa kazneno-pravnim odredbama, odgovornošću te specifičnostima vezanim uz adolescentsku dob i odrastanje te problematiku ovisnosti, • postizanje veće informiranosti o važnosti zaštite okoliša u cilju očuvanja vlastitog i tuđeg zdravlja i sigurnosti, • približavanje policije i njenog rada učenicima

¹ Ravnateljstvo policije u suradnji s lokalnom upravom te odgojno-obrazovnim ustanovama širom Republike Hrvatske provodi uspješni preventivni program pod zajedničkim nazivom ZAJEDNO VIŠE MOŽEMO koji se sastoji od pet komponenti usmjerenih na prevenciju zlouporabe opojnih droga i drugih sredstava ovisnosti, vandalizma, vršnjačkog nasilja i drugih oblika rizičnog ponašanja, a koji su namijenjeni populaciji učenika 4. 5. 6. razreda osnovnih škola i njihovim roditeljima.

Nositelji	<ul style="list-style-type: none"> • Ministarstvo unutarnjih poslova (Ravnateljstvo policije) • Ministarstvo zdravlja (Hrvatski zavod za javno zdravstvo: zavodi za javno zdravstvo jedinice područne samouprave) • Ministarstvo zaštite okoliša i prirode
Partner(i)	<ul style="list-style-type: none"> • Ministarstvo znanosti obrazovanja i sporta (škole) • Agencija za odgoj i obrazovanje • Udruge i udruženja građana (kulturno umjetničke i sportske) • jedinice lokalne samouprave • mediji
Ciljana(e) skupina(e)	<ul style="list-style-type: none"> • Učenici 8. razreda osnovnih škola (za područje ovisnosti i zlouporabe alkohola te za područje zaštite okoliša, biljnog i životinjskog svijeta), • Učenici 1. razreda srednjih škola (za područje ovisnosti i zlouporabe droga te za područje zaštite okoliša, biljnog i životinjskog svijeta), • Učenici 2. razreda srednjih škola (za područje ovisnosti o igrama na sreću te za područje zaštite okoliša, biljnog i životinjskog svijeta) • Javnost u cjelini (za područje zaštite okoliša, biljnog i životinjskog svijeta)
Glavne aktivnosti (mjere potrebne za postizanje cilja)	<ul style="list-style-type: none"> • Ispitivanje (ulazne ankete za 8. razrede, prve i druge razrede srednje škole fokusirane na problematiku zlouporabe i ovisnosti o alkoholu, drogama i igrama na sreću; zaštiti okoliša i prirode te stilovima života i životnim (zdravstvenim) navikama učenika NOSITELJ: Ministarstvo zdravlja, Hrvatski zavod za javno zdravstvo (zavodi za javno zdravstvo jedinice područne samouprave), Ministarstvo unutarnjih poslova • Analiza ulaznih rezultata (utvrditi stanje, razinu poznavanja problematike te stavove učenika) NOSITELJ: Ministarstvo zdravlja (Hrvatski zavod za javno zdravstvo) • Edukacija- interaktivna predavanja koja provode predstavnici Ministarstva unutarnjih poslova (policijski službenici), predstavnici Ministarstva zdravlja (zavodi za javno zdravstvo jedinice područne samouprave): <ul style="list-style-type: none"> - komponenta 1. Prevencija ovisnosti namijenjena učenicima 8. razreda po dva školska sata, učenicima 1. razreda srednjih škola po dva školska sata i 2. razreda srednjih škola po 1 školski sat po razredu

- **Izvanastavne aktivnosti (eko radionice na otvorenom) na temu „Čist okoliš, zdrava budućnost“** koje organiziraju predstavnici Ministarstva unutarnjih poslova (policijski službenici) u suradnji s predstavnicima Ministarstva zdravlja (Hrvatski zavod za javno zdravstvo: zavodi za javno zdravstvo jedinice područne samouprave), predstavnicima Ministarstva zaštite okoliša i prirode, organizacijama civilnog društva uz potporu lokalne zajednice :

- **komponenta 2. Zaštita okoliša i prirode-**

namijenjena učenicima 8. razreda te 1. i 2. razredima srednjih škola

NOSITELJ: svi provoditelji projekta

- **Evaluacija** realizacije i postizanja ciljeva: po završenom ciklusu projekta za svaku komponentu (izlaznim anketiranjem učenika te praćenjem javnozdravstvenih i sigurnosnih pokazatelja na području provedbe pojedinih komponenti);

NOSITELJ: svi provoditelji projekta

- **Prezentacija rezultata** jedinicama lokalne samouprave, školama, medijima i drugim zainteresiranim subjektima;

NOSITELJ: svi provoditelji projekta

NAPOMENA: Za svaku komponentu i pod-komponentu izraditi će se prezentacije sukladno metodičko - didaktičkim pravilima izvođenja nastave u odgojno obrazovnim ustanovama kao i ulazno-izlazne ankete za učenike 8. razreda osnovne škole te 1. i 2. razreda srednjih škola, uz verifikaciju škole u kojoj se projekt izvodi;

Nastavno na provedbu aktivnosti iz područja prevencije ovisnosti o igrama na sreću, Ministarstvo unutarnjih poslova u okviru zakonske prevencije, potaknuti će na postupanje tijela nadležna za nadzor i kontrolu poštivanja odredbi Zakona o igrama na sreću s ciljem smanjenja dostupnosti kockanja mladima.

Komponenta 1. : PREVENCIJA OVISNOSTI

1. UVOD U KOMPONENTU 1.

Komponenta projekta „Prevenција ovisnosti“ nastavak je na preventivne aktivnosti koje su se provodile u sklopu projekta „Zajedno Više Možemo“². Izrađena je sukladno odredbama Nacionalnog programa prevencije ovisnosti za djecu i mlade u odgojno –obrazovnom sustavu, te djecu i mlade u sustavu socijalne skrbi za razdoblje od 2010. do 2014. godine. Također, ova komponenta predstavlja i direktni nastavak preventivnog projekta „SAM“ koji se u suradnji PU Primorsko-goranske, Primorsko-goranske županije pod voditeljstvom Nastavnog Zavoda za javno zdravstvo Primorsko goranske županije provodio u svim srednjim školama Primorsko-goranske županije tijekom školske godine 2011/2012.

Provedba komponente i pripadajućih pod-komponenti temelji se na multidisciplinarnom pristupu, što znači da u samoj provedbi aktivnosti sudjeluju predstavnici Ministarstva unutarnjih poslova i Ministarstva zdravlja (Hrvatski zavod za javno zdravstvo: zavodi za javno zdravstvo jedinice područne samouprave).

S obzirom na širinu problematike ovisnosti komponenta prevencije ovisnosti sastojala bi se **od tri podkomponente** i to:

- **podkomponenta 1 : ovisnost i zlouporaba alkohola;**

ciljana skupina su učenici 8. razreda osnovne škole; po dva školska sata (jedan sat učenici slušaju o ovisnosti, a drugi sat o zlouporabi alkohola)

- **podkomponenta 2 : ovisnost i zlouporaba droga;**

ciljana skupina su učenici prvog razreda srednje škole; po dva školska sata (jedan sat učenici slušaju o ovisnosti, a drugi sat o zlouporabi droga)

- **podkomponenta 3 : ovisnosti o igrama na sreću;**

ciljana skupina su učenici drugog razreda srednje škole; jedan školski sat

Tijekom provedbe navedene komponente projekta učenici bi usvajali znanja o utjecaju alkohola i droga na zdravlje i izgled pojedinca, utjecaju na ponašanje (rizična ponašanja), obitelji i obiteljski sustav, na profesionalnu i sportsku karijeru, društvenim rizicima konzumiranja sredstava ovisnosti, o metodama prevencije i liječenja bolesti ovisnosti te bi se kod učenika

² Ravnateljstvo policije u suradnji s lokalnom upravom te odgojno-obrazovnim ustanovama širom Republike Hrvatske provodi uspješni preventivni program pod zajedničkim nazivom ZAJEDNO VIŠE MOŽEMO koji se sastoji od pet komponenti usmjerenih na prevenciju zlouporabe opojnih droga i drugih sredstava ovisnosti, vandalizma, vršnjačkog nasilja i drugih oblika rizičnog ponašanja, a koji su namijenjeni populaciji učenika 4. 5. 6. razreda osnovnih škola i njihovim roditeljima

dovelo do veće informiranosti o štetnosti preranog i prekomjernog korištenja igara na sreću kao rekreacijskog oblika zabave. Također, informiralo bi ih se o policijskim poslovima te primjeni policijskih ovlasti prema počiniteljima kažnjivih radnji, kao i zapriječenim sankcijama u slučajevima zlouporabe droga, odnosno učenici bi se poučili kako se othrvati sredstvima ovisnosti, ne samo drogi i alkoholu već i igrama na sreću te drugim sredstvima koja mlade sve više okružuju te su im unatoč raznim propisanim restriktivnim mjerama sve lakše dostupna.

Kod izrade ove komponente osim odredbi iz Nacionalnog programa prevencije ovisnosti za djecu i mlade u odgojno –obrazovnom sustavu, te djecu i mlade u sustavu socijalne skrbi za razdoblje od 2010. do 2014. godine, korišteni su i sljedeći dokumenti:

- Zakon o suzbijanju zlouporabe opojnih droga
- Nacionalna Strategija suzbijanja zlouporabe opojnih droga u RH za 2006. - 2012. godinu
- Akcijski plan suzbijanja zlouporabe opojnih droga za razdoblje od 2009. do 2012. godine
- Provedbeni program akcijskog plana suzbijanja zlouporabe droga za 2011. godinu
- Izvješće o provedbi Nacionalne strategije i Akcijskog plana suzbijanja zlouporabe droga u Republici Hrvatskoj za 2010. godinu

2. OPIS I ANALIZA PROBLEMA

Problem konzumiranja te zlouporabe sredstava ovisnosti prepoznat je kao transnacionalni, transkulturalni, odnosno globalni fenomen. Govoreći o problemu ovisnosti, poglavito o ovisnosti o drogama, gotovo uvijek se postavlja pitanje kako ga riješiti, odnosno je li to uopće moguće te se sve češće mogu čuti mišljenja o njegovoj nerješivosti i zadovoljstvu ukoliko se zadrži u granicama tzv. "društvene prihvatljivosti".

Ovisnosti kao bolesti te njezine posljedice, pogađaju sve društvene slojeve, društvene zajednice i sve zemlje. Ovisnost, posebno onu o drogama, prate i zarazne bolesti poput, HIV-a, hepatitisa te spolno prenosive bolesti. Sam način života ovisnika najčešće dovodi do općeg slabljenja organizma, pa je smrtnost među ovisnicima veća no u općoj populaciji iste dobi. Sami uzroci i razlozi pojavnosti ovisnosti su različiti, a najčešće se spominju problemi u društvu poput: siromaštva, nezaposlenosti, prostitucije, delinkvencije, kriminaliteta, beskućništvo i dr., uz ogradu da je problem ovisnosti zastupljen i u bogatijim društvima te je lista uzroka mnogo šira i kompleksnija³.

³Petković, Ž., Svjetski trendovi zlouporabe, proizvodnje i krijumčarenja opojnih droga, Policija i sigurnost, broj 5-6/06. Zagreb

2.1. Alkohol

Alkohol je prvo sredstvo ovisnosti koje mladi probaju i s kojim se najčešće prvi put susretnu u obiteljskom okruženju gdje im alkohol nerijetko bude i ponuđen od strane roditelja ili nekog od rodbine. Statistički podaci koji govore o sve ranijem početku pijenja i prvih opijanja kod mladih vrlo su alarmantni te je važno za napomenuti da prema relevantnim istraživanjima, ukoliko tinejdžer pije prije nego napuni 15 godina, ima četiri puta veću vjerojatnost da razvije ovisnost o alkoholu i sedam puta veću vjerojatnost da će biti sudionik prometne nesreće. Kod alkoholičara koji ne prestaju piti smanjuje se očekivano trajanje života za 10 do 15 godina, a najčešći uzrok smrti alkoholičara je nasilna smrt.

Prema rezultatima Europskog istraživanja o pušenju, pijenju alkohola, uporabi droga i rizičnim čimbenicima među učenicima – ESPAD koje je provedeno tijekom 2011. godine, a u koje je uključeno više od 100.000 mladih u dobi od navršениh 16 godina u 36 europskih zemalja, uključujući i Hrvatsku, mladi u Hrvatskoj su po pušenju cigareta i konzumiranju alkohola iznad europskog prosjeka.

U Republici Hrvatskoj, u prosjeku 54 % učenika je barem jednom probalo cigarete, a 28 posto izjavilo je da su pušili u posljednjih 30 dana što nas smješta na treće mjesto i daleko iznad europskog prosjeka.

Nadalje, 85 % učenika u Hrvatskoj izjavilo je da je pilo alkohol (87 % dječaci i 84 % djevojčice), a u posljednjih 30 dana za vrijeme provođenja istraživanja njih 66 % (71 % dječaka i 61 % djevojčica), dok je ekscesivno opijanje (5 ili više pića zaredom) priznalo 59 % dječaka i 48 % djevojčica. U svim pokazateljima pijenja alkohola hrvatski su učenici iznad europskog prosjeka.

Prema raznim studijama, kritičnim razdobljem smatra se upravo razdoblje od kasnog djetinjstva u ranu adolescenciju odnosno razdoblje i prije 14-te godine. Razloge pronalazimo u tome što se mlada osoba, ulaskom u pubertet susreće s unutarnjim promjenama, a njen razvoj temelji se na odnosu "okolina i ja". Tako se javlja sukob zrelih i nezrelih težnji, onog što mladi žele i onog što se od njih očekuje. Doba adolescencije također donosi želju za samopotvrđivanjem i izgradnjom stavova dok je eksperimentiranje s alkoholom potaknuto radoznalošću, željom za dokazivanjem, pritiskom okoline, društva. Učestalije i redovitije pijenje, koje izaziva želja da se iskuse djelovanja alkohola, koja se doživljavaju pozitivnima, otvara put "problematičnom pijenju".

Pored toga, u većini zemalja mladi žive u okolini gdje je alkohol dio svakodnevnog života. Piće se smatra prihvatljivim sredstvom postizanja ugone iako je u većini zemalja prodaja alkohola kao i konzumacija, zabranjena ispod određene dobi.

No, postoji široki spektar činjenica koje ohrabruju mlade ljude da počnu koristiti alkohol. Najčešće su to pritisak vršnjaka, pritisak medija (reklamiranje u prvom redu piva kao glorificiranog napitka), druženje s vršnjacima koji piju i okupljanje kod kuće, na ulici, u parkovima,

posjedovanje previše novca i velika kupovna moć kod nekih mladih, te bježanje od problema u školi ili u obitelji.

Posljedice alkoholizma su: somatska oštećenja, psihičke smetnje i poremećaji, poremećaji obiteljskih odnosa, problemi u profesionalnom okruženju, socijalne teškoće. No, osim mogućnosti razvoja ovisnosti konzumacija alkohola može imati za posljedicu: problematično ponašanje i mogućnost nastanka problema sa zakonom, slabiji školski uspjeh i slabija sportska dostignuća, neželjenu trudnoću ili obolijevanje od spolno prenosivih bolesti (humani papiloma virus, hepatitis B i C, HIV i brojnih drugih uzročnika) koji mogu ostaviti trajne posljedice na vašem zdravlju, stradavanje u prometnih nesrećama budući da je alkohol uzročnik 41% svih smrtnih slučajeva u prometnim nezgodama. No najučestalije štetne posljedice konzumiranja alkohola među mladima su akutno trovanje, nesreće, nasilje i kriminalitet.

Nedovoljna informiranost mladih o štetnosti utjecaja alkohola i neznanje o nastanku bolesti ukazuju na potrebu sustavnog i cjelovitog provođenja preventivnih programa usmjerenih na podizanje razine znanja i svijesti o ovom problemu kod mladih.

2.2. Droge

Jedna od opasnosti s kojima se adolescenti susreću je upravo eksperimentiranje s psihoaktivnim tvarima, a istraživanjima je utvrđeno da oko 50-60% srednjoškolaca do kraja školovanja dođe u kontakt s nekom vrstom droga. Najčešći razlozi konzumacije koje navode sami adolescenti su znatiželja, zabava te utjecaj vršnjaka.⁴

Mladi najviše informacija o drogama dobiju putem medija (najčešće interneta) i prijatelja, gdje su informacije netočne, polovične te se izvlače iz konteksta samo dijelovi koji podržavaju konzumaciju droga. To nerijetko ima za posljedicu tolerantan stav prema sredstvima ovisnosti, osobito duhanu, alkoholu i marihuani, tako da utječe na formiranje stavova koji su bitni u donošenju odluke da li konzumirati ili ne.

Rezultati europskog istraživanja o pušenju, pijenju alkohola, uporabi droga i rizičnim čimbenicima među učenicima (The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs – ESPAD) na uzorku od 5926 dječaka i djevojčica u Hrvatskoj pokazuju da je u prosjeku 27 % ispitanika probalo najmanje jedno sredstvo ovisnosti (ne uključujući alkohol i cigarete), a najveći dio učenika koji su ikad uzeli neko drugo sredstvo ovisnosti, uzeo je marihuanu.

⁴ Fenomenologija zlouporabe drogu u RH s osvrtom na trenutnu situaciju u svijetu, Kriminologija i socijalna integracija, vol. 17. No.2. Zagreb, prosinac 2009. Vezano uz zlouporabu droga u svijetu treba naglasiti da se ukupan broj konzumenata opojnih droga u svijetu, procjenjuje na 185 milijuna ljudi, što približno iznosi 3% svjetske populacije, odnosno 4,7% svjetske populacije stanovništva, ako promatramo starosnu skupinu između 15 i 60 godina. Najraširenija je zlouporaba kanabisa, koji konzumira približno 150 milijuna ljudi, a najnoviji podaci ukazuju da bi brojka mogla biti i 160 milijuna⁴. U Europi marihuanu redovito konzumira okvirno 28,5 miliona stanovnika, odnosno postotno gledajući radi se o 5,3% stanovništva. Opijate (heroin, opijum, morphine, sintetički opijum) u svijetu konzumira 15 do 16 milijuna ljudi, odnosno konkretno 10 do 11 milijuna ljudi konzumira heroin, dok sintetičke opojne droge (ATS - amphetamin type stimulans) konzumira približno 38 milijuna ljudi, odnosno 30 milijuna ljudi konzumira amfetamine (ponajviše metaamfetamin), a 8 milijuna ecstasy, UNODC

Nadalje, 21 % dječaka i 16 % djevojčica barem jednom u životu probalo je marihuanu, što je malo niže od prosjeka od 23 % za dječake i 17 % za djevojčice u ostatku Europe. Bilo koju drugu drogu, osim marihuane i hašiša, probalo je znatno manje učenika (7 %) dok se udisanje ljepila i ostalih otapala, po učestalosti nalazi odmah nakon alkohola, cigareta i marihuane (14 %). Kod dječaka, nakon inhalanata, po učestalosti uzimanja dolazi ecstasy (7 %), a kod djevojčica u Hrvatskoj, sedativi (bez liječničkog recepta, 10%). Gotovo 4 % učenika eksperimentira i sa amfetaminima dok je ostala sredstva ovisnosti (heroin, kokain, crack, halucinogene gljive i GHB) barem jednom u životu probalo manje od 2 % dječaka i djevojčica.

Najviše dječaka i djevojčica došlo je do svoje prve droge kada je bila dijeljena u grupi prijatelja, a slijedi droga dobivena od prijatelja iste ili mlađe dobi. Dječaci drogu češće kupuju, dok djevojčice do droge češće dolaze u svojoj kući.

Prema podacima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo u „Registru osoba liječenih zbog zlouporabe psihoaktivnih droga“, broj osoba liječenih zbog zlouporabe psihoaktivnih droga u zdravstvenom sektoru za 2011. godinu iznosi 7 665 od čega su 1 153 osobe po prvi puta liječene.

Kao glavno sredstvo ovisnosti u osoba liječenih zbog zlouporabe droga u 2011. godini, najčešće se pojavljuju opijati i to kod 80,9% osoba te marihuana kod 12,5% osoba dok ostala sredstva poput: sedativa, kokaina, halucionogena sredstva i inhalanti koristi manje od 10% osoba. Nadalje, srednja dob prve uporabe bilo kojeg sredstva ovisnosti iznosi 16 godina, dok je prosječna dob osoba koje odlaze na liječenje 32 godine. Popratne bolesti koje se najčešće pojavljuju kod osoba liječenih od zlouporabe opojnih droga su: hepatitis C (40%), hepatitis B (7,3%) i HIV (0,5%).

Od 7 665 osoba ukupno liječenih zbog zlouporabe droga u 2011. godini, njih 75% imalo je barem jednom u životu problem sa zakonom od kojeg broja su njih 40% recidivisti, odnosno ponavljači kaznenih djela. Prema podacima Zavoda za javno zdravstvo u 2011. godini od predoziranja je preminulo ukupno 55 osoba od čega 38 osoba od predoziranja metadonom, 13 heroinom i 4 kokainom.

Parametri iz kojih se najbolje može pratiti i prikazati stanje kriminaliteta droga u Republici Hrvatskoj, odnose se na broj kaznenih djela, broj zapljena svih vrsta droga, količine ostvarenih zapljena droga, strukturu samog kaznenog djela zlouporabe droga, s obzirom na lakše ili kvalificirane oblike kaznenog djela te broj prijavljenih počinitelja.

Prema podacima Ministarstva unutarnjih poslova, tijekom 2011. godine u Republici Hrvatskoj ukupno je prijavljeno 7.767 kaznenih djela zlouporabe droga, odnosno 10,27% od sveukupnog broja prijavljenih kaznenih djela na području Republike Hrvatske za što je prijavljeno 5.715 osoba.

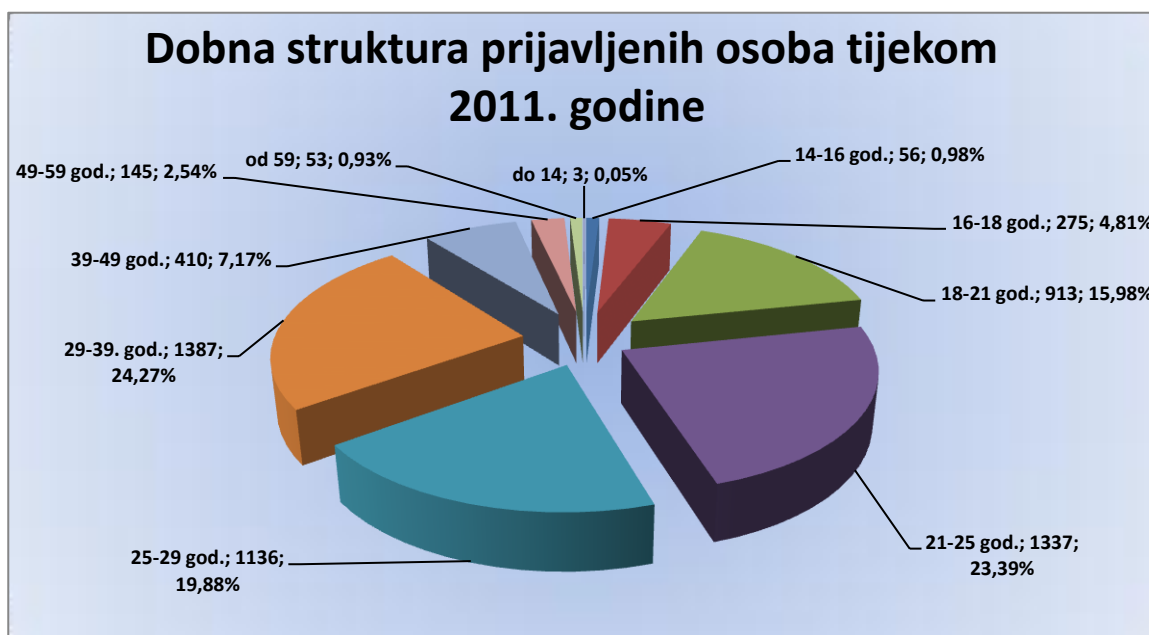
Iz strukture prijavljenih kaznenih djela zlouporabe droge, 2498 kaznenih djela ili 32,16% odnosi se na kvalificirane pojavne oblike kaznenih djela (npr. preprodaja, proizvodnja,

omogućavanje uživanja droga i dr.), dok se 5269 kaznenih djela ili prosječno 67,84% od ukupno prijavljenih kaznenih djela odnosi na neovlašteno posjedovanje droge .

Tijekom 2011. godine ostvareno je 6342 zapljena svih vrsta droga te je ukupno zaplijenjeno: kokaina (4,4 kg), heroina (33, 2 kg), hašiša (2,7 kg) , amfetamina (15 kg), ecstasy (2898 tableta), metadona (5586 tableta), marihuana (421 kg) te ostale droge u manjim količinama. (izvor: podaci MUP-a o privremeno oduzetim drogama, prije vještačenja u Centru za forenzična ispitivanja, istraživanja i vještačenja "Ivan Vučetić").

Sagledavajući dobnu strukturu prijavljenih osoba u 2011. godini (grafikon 1.) vidljivo je da udio maloljetnih osoba u ukupnom broju osoba prijavljenih za počinjenje kaznenog djela zlouporabe droga iznosi 5,89% odnosno od ukupno prijavljenih 5715 osoba njih 331 je maloljetno. Mlađi punoljetnici su mnogostruko zastupljeniji kao počinitelji kaznenog djela zlouporabe droga, te udio njihove zastupljenosti iznosi 15,98%, odnosno od ukupno prijavljenih 5715 osoba njih čak 913 su bili mlađi punoljetnici.

Grafikon 1.: Dobna struktura prijavljenih osoba tijekom 2011. Godine

2.3. Igre na sreću (kockanje)⁵

Pod pojmom kockanje podrazumijeva se ulaganje nečeg vrijednog u događaj koji može rezultirati većim i povoljnijim ishodom, a čija su glavna obilježja postojanje rizika i slučajnosti u ishodu.

Kockanje je u Hrvatskoj regulirano Zakonom o igrama na sreću (NN 87/09) koji navodi da se radi o igrama u kojima se za uplatu određenog iznosa sudionicima pruža mogućnost stjecanja dobitka u novcu, stvarima, uslugama ili pravima, pri čemu dobitak ili gubitak pretežito ovisi o slučaju ili nekom drugom neizvjesnom događaju.

Prema Zakonu, igre na sreću dijele se u četiri skupine: lutrijske igre, igre u casinima, igre klađenja i igre na sreću na automatima. Iako zakonska regulativa zabranjuje igre na sreću osobama mlađim od 18 godina, iskustveni podaci, klinički rad, podatak da je u posljednjih 15 godina broj registriranih prodajnih mjesta priređivača igara na sreću na području RH porastao gotovo 5 puta te medijska izvještavanja jasno upućuju na raširenost ove pojave te na pristupačnost i dostupnost kockarskih igara mladima.

Podaci inozemnih studija također svjedoče o zastupljenosti kockarskih aktivnosti u populaciji mladih, kao i o zastupljenosti štetnih psihosocijalnih posljedica koje narušavaju njihovo osobno i socijalno funkcioniranje.

Stopa „problematičnog“ kockanja među adolescentima se, prema inozemnim istraživanjima, kreće od 4 do 8% u usporedbi s 1 do 3% u populaciji odraslih osoba. Treba napomenuti da su to maloljetnici s već razvijenim ozbiljnim adverzivnim, kompulzivnim i problematičnim obrascima kockanja.

Rizični čimbenici za razvoj problematičnog kockanja su mnogobrojni, no u prvom redu to su muški spol, rani početak uključivanja u kockarske aktivnosti te postojanje problematičnog kockanja unutar obitelji. Također, brojna su istraživanja utvrdila povezanost sklonosti uključivanju u kockarske aktivnosti s različitim obilježjima ličnosti kao što su na primjer viša stopa depresivnosti, niže samopoštovanje, povišena anksioznost, te slabe vještine rješavanja problema, a poseban se naglasak stavlja na kogniciju.

Također, mnoga su sveobuhvatna istraživanja pokazala da se neka druga problematična ponašanja (na primjer, zloraba sredstava ovisnosti i delinkventno ponašanje) često među mladima javljaju zajedno s rizičnim i/ili problematičnim kockanjem („sindrom problematičnog ponašanja“; „generalni koncept devijantnosti“), da imaju slične prediktore, te ih u preventivnom i tretmanskome smislu treba promatrati kao cjelinu.

2.3.1. Rezultati Istraživanja iz 2011. godine pod nazivom „Navike i obilježja kockanja adolescenata u urbanim sredinama RH“⁶

⁵ Istraživanje Edukacijsko rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu iz 2011. godine pod nazivom „Navike i obilježja kockanja adolescenata u urbanim sredinama RH“, uzorak 1952 srednjoškolca iz Zagreba, Splita, Rijeke i Osijeka.-

Istraživanje je pokazalo da je 83% srednjoškolaca iz uzorka barem jedanput u životu kockalo. Oko polovine adolescenata je igralo jednokratne srećke i kladilo se u sportskim kladionicama, polovina adolescenata već ima iskustva u internet kockanju bez novčanog uloga, što može predstavljati ulaz u rizičnija ponašanja povezana s kockanjem.

Čak trećina srednjoškolaca okušala se u igrama na sreću kao što su loto, TV Bingo i igre na automatima, a njih također trećina međusobno karta za novac te igra biljar i/ili fliper za novac. Različite vrste igara na sreću koje se igraju u casinu, klađenje na rezultate izbora te internet kockanje za novac probalo je manje od 10% adolescenata. Srednjoškolci se najčešće (jednom tjedno ili češće) klade u sportskim kladionicama (njih 19,0%) te na internetu, ali bez novčanog uloga (22,8%). Na trećem i četvrtom mjestu po učestalosti su igre na automatima (6,2%) te virtualne utrke (6,1%), dok je biljar/fliper za novac na petom mjestu (5,1%).

Muški adolescenti češće igraju one igre koje su rizičnije za kasnije probleme povezane s kockanjem (npr. sportska kladionica, automati, rulet, kartanje za novac, klađenje na virtualne utrke i sl.). U usporedbi s gimnazijama, u kockarske aktivnosti češće se upuštaju učenici strukovnih škola. Osim toga, srednjoškolci češće kockaju u društvu nego sami, a polovina mladih ima barem jednog bliskog prijatelja/icu koji svakodnevno ili nekoliko puta tjedno kocka u sportskim kladionicama, dok njih četvrtina ima bliskog prijatelja/icu koji svakodnevno/nekoliko puta tjedno igra na automatima i kocka na internetu. Adolescenti koji su već razvili ozbiljne probleme povezane s kockanjem (njih 30%) očekivano se češće i intenzivnije kockaju, te se u većoj mjeri druže s vršnjacima koji također kockaju.

Osim toga, manifestiraju i neke druge oblike rizičnog i delinkventnog ponašanja, pri čemu najviše agresivno (nasilno) ponašanje i imovinske delikte. Prvenstveno kockaju kako bi zaradili novac, zatim radi zabave i uzbuđenja, a vrlo visoko rangiraju i želju da budu što bolji u kockanju. Također, u većoj mjeri smatraju da temeljem znanja i vještina te praznovjernih rituala mogu kontrolirati ishod igre, te im je znanje o šansi i vjerojatnosti slabije. Njihove osobine ličnosti ukazuju na nedovoljno razvijenu odgovornost i manje uvažavanje tuđih potreba, te generalne obrasce razmišljanja o životu povezane s većom tendencijom hedonizmu odnosno manjom brigom za budućnost i dosezanje životnih ciljeva, te općenitim osjećajem manje kontrole nad vlastitim životom.

Danas u Republici Hrvatskoj djeluju brojni automat klubovi, casina, kladionice i jedna lutrijska organizacija. Ova djelatnosti u posljednjih je dvadeset godina doživjela nagli eksplozivni rast te u tom kontekstu posebnu zabrinutost izaziva prekomjerno kockanje adolescenata s obzirom na činjenicu da će sadašnja i buduće generacije živjeti u kulturi legaliziranog i sveprisutnog kockanja.

Neki od simptoma da mlada osoba ima problema s kockanjem mogu biti: neobjašnjiva potreba za većom količinom novca, izostanci iz škole, produženo vrijeme gledanja sporta na

^{6 6} Istraživanje Edukacijsko rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu iz 2011. godine pod nazivom „Navike i obilježja kockanja adolescenata u urbanim sredinama RH“, uzorak 1952 srednjoškolca iz Zagreba, Splita, Rijeke i Osijeka.-

televiziji (ili praćenje teleteksta), odustajanje od slobodnih aktivnosti, udaljavanje od prijatelja i obitelji, česte promjene raspoloženja i slično.

Iz navedenog razloga, nužno je poduzimanje sustavnih mjera edukacije, zakonske prevencije te razvoj socijalne politike u području kockanja mladih.

Komponenta 1. : PREVENCIJA OVISNOSTI - opis komponente -tabelaran prikaz

Naziv komponente projekta	Komponenta 1. : PREVENCIJA OVISNOSTI
Opis komponente projekta	<p>Ova Komponenta nastavak je na preventivne aktivnosti projekta „Zajedno Više Možemo“⁷ a izrađena je sukladno Nacionalnom programu prevencije ovisnosti za djecu i mlade u odgojno – obrazovnom sustavu te djecu i mlade u sustavu socijalne skrbi za razdoblje od 2010. do 2014. godine. Također, ova komponenta predstavlja i direktni nastavak preventivnog projekta „SAM“ koji se u suradnji PU Primorsko-goranske, Primorsko-goranske županije pod voditeljstvom Nastavnog Zavoda za javno zdravstvo Primorsko goranske županije provodio u svim srednjim školama Primorsko-goranske županije tijekom školske godine 2011/2012.</p> <p>Uloga Ministarstva zdravlja, odnosno njegovih zavoda za javno zdravstvo, kao provoditelja već postojećih preventivnih programa, u ovom Projektu je aktivno mijenjanje stavova i štetnih životnih navika, utjecanje na izgradnju stavova o konzumaciji alkohola i psihoaktivnih droga, postizanje više razine znanja i svijesti o štetnosti ovisnosti o igrama na sreću, usvajanje zdravih stilova života, podizanje razine samosvijesti o odgovornosti u očuvanju vlastitog i tuđeg zdravlja, smanjenje stope ovisničkog ponašanja, nasilja i vandalizma te promocija usvajanja preventivnih navika.</p> <p>Uloga Ministarstva unutarnjih poslova kao jednog od provoditelja već postojećih preventivnih programa i aktivnosti fokusiranih na prevenciju ovisnosti u ovoj komponenti je produbljivanje već postojećih znanja o policijskim poslovima i zadaćama policije u cilju prevencije kaznenih djela iz domene kriminaliteta droga kao i o primjeni policijskih ovlasti prema počiniteljima kažnjivih radnji, te informiranje učenika o zapriječenim sankcijama u slučajevima zlouporabe sredstava ovisnosti. Nadalje ovom komponentom nastojati će se kod učenika razviti vještine kritičkog razmišljanja, sposobnost prepoznavanja rizičnih situacija te ih podučiti o mogućnostima odabira i odupiranja vršnjačkim pritiscima oko konzumiranja sredstva ovisnosti ili primjerice igara na sreću.</p> <p>S aspekta Ministarstva unutarnjih poslova, fokus će biti na razvoju socijalne i situacijske prevencije. Poticanjem, uključivanjem i angažiranjem većeg</p>

⁷ Ravnateljstvo policije u suradnji s lokalnom upravom te odgojno-obrazovnim ustanovama širom Republike Hrvatske provodi uspješni preventivni program pod zajedničkim nazivom ZAJEDNO VIŠE MOŽEMO koji se sastoji od pet komponenti usmjerenih na prevenciju zlouporabe opojnih droga i drugih sredstava ovisnosti, vandalizma, vršnjačkog nasilja i drugih oblika rizičnog ponašanja, a koji su namijenjeni populaciji učenika 4. 5. 6. razreda osnovnih škola i njihovim roditeljima.

broja subjekata u lokalnoj zajednici zajedno s djecom i mladima pridonijeti će se izgradnji Zajednice koja brine odnosno socijalnoj prevenciji, a kroz provedbu situacijske prevencije fokus će biti stavljen na smanjivanje mogućnosti i prilika koje omogućavaju pojavu kriminaliteta, primjerice kroz čišćenje javnih površina i prostora na kojima se okupljaju mladi (uključuje komponentu 2. Projekta).

Komponenta prevencije ovisnosti sastoji se od 3 podkomponente:

Podkomponenta 1. (ovisnost i zlouporaba alkohola):

- Predstavnici Ministarstva zdravstva (zavodi za javno zdravstvo jedinice područne samouprave - liječnici i/ ili psiholozi) dolaze u osnovnu školu (8 razred) na prethodno dogovoren i učenicima najavljen sat gdje u nazočnosti nastavnika/ice te predstavnika stručne službe škole provode interaktivni program s učenicima u trajanju od jednog školskog sata na temu: „Bolest ovisnosti, rizici te zdravstveni aspekti zlouporabe alkohola“.
- Nakon predavanja održanog od strane predstavnika Ministarstva zdravstva (zavodi za javno zdravstvo jedinice područne samouprave - liječnici i/ili psiholozi), predstavnici Ministarstva unutarnjih poslova dolaze u osnovnu školu (8 razred) na prethodno dogovoren i učenicima najavljen sat gdje u nazočnosti nastavnika/ice te predstavnika stručne službe škole provode interaktivni program s učenicima u trajanju od jednog školskog sata na temu: „Štetne posljedice i kaznenopravni aspekti zlouporabe alkohola“.

Kako bi se osiguralo kvalitetnije usvajanje znanja, promjena stavova te razvijanje kritičkog razmišljanja kod učenika u pogledu alkohola, važno je da između ova dva predavanja protekne izvjesno vrijeme (2-4 mjeseca) kako bi se osiguralo da tijekom školske godine učenici u dva navrata slušaju o temi ovisnosti i zlouporabi alkohola.

Podkomponenta 2. (ovisnost i zlouporaba droga):

- Predstavnici Ministarstva zdravstva (zavodi za javno zdravstvo jedinice područne samouprave - liječnici i/ ili psiholozi) dolaze u srednju školu (prvi razred) na prethodno dogovoren i učenicima najavljen sat gdje u nazočnosti nastavnika/ice te predstavnika stručne službe škole provode interaktivni program s učenicima u trajanju od jednog školskog sata na temu: „Bolest ovisnosti, rizici te zdravstveni aspekti zlouporabe psihoaktivnih droga“.

- Nakon predavanja održanog od strane predstavnika Ministarstva zdravstva (zavodi za javno zdravstvo jedinice područne samouprave - liječnici i/ ili psiholozi), predstavnici Ministarstva unutarnjih poslova dolaze u srednju školu (prvi razred) na prethodno dogovoren i učenicima najavljen sat gdje u nazočnosti nastavnika/ice te predstavnika stručne službe škole provode interaktivni program s učenicima u trajanju od jednog školskog sata na temu: „Štetne posljedice i kaznenopravni aspekti zlouporabe psihoaktivnih droga“.

Kako bi se osiguralo kvalitetnije usvajanje znanja, promjena stavova te razvijanje kritičkog razmišljanja kod učenika u pogledu droga, važno je da između ova dva predavanja protekne izvjesno vrijeme (2- 4 mjeseca) kako bi se osiguralo da tijekom školske godine učenici u dva navrata slušaju o temi ovisnosti i zlouporabi droga.

Podkomponenta 3. (ovisnost o igrama na sreću):

- Predstavnici Ministarstva zdravstva (zavodi za javno zdravstvo jedinice područne samouprave - liječnici i/ ili psiholozi) dolaze u srednju školu (drugi razred) na također prethodno dogovoren i učenicima najavljen sat gdje u nazočnosti nastavnika/ice te predstavnika stručne službe škole provode interaktivni program s učenicima u trajanju od jednog školskog sata na temu: „Ovisnost o igrama na sreću, rizici i izazovi“.

U sve tri podkomponente učenici se interaktivnim i multidisciplinarnim predavanjem upoznaju sa osnovnim karakteristikama bolesti ovisnosti (alkohol, psihoaktivne droge, igre na sreću), opasnostima za zdravlje koje ovisnost prouzrokuje, štetnostima rizičnih ponašanja te postupanjem policije kod nedozvoljenog posjedovanja sredstava ovisnosti (alkohol i droge) kao i mogućim posljedicama i kaznenim sankcijama.

Naglasak će biti i na tome da se učenike osvijesti o opasnostima koje proizlaze iz korištenja sredstava ovisnosti, da razviju vještine kritičkog razmišljanja i sposobnost prepoznavanja rizičnih situacija, da ih se poduči o mogućnostima odabira i odupiranja vršnjačkim pritiscima oko konzumiranja sredstva ovisnosti ili primjerice igara na sreću, ali i da ih se upozna s pozitivnim oblicima zabave i stilovima života (bez opijanja, konzumiranja droga, kockanja i drugo).

Vrijeme provedbe: kontinuirano, tijekom školske godine.

	<ul style="list-style-type: none"> • Podkomponenta 1- učenici 8. razreda- po dva školska sata po razredu, • Podkomponenta 2- učenici 1. razreda srednjih škola po dva školska sata po razredu, • Podkomponenta 3- učenici 2. razreda srednjih škola po jedan školski sat po razredu <p>Izvršitelji:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Podkomponenta 1- liječnik odnosno psiholog (predstavnik Ministarstva zdravlja, Zavod za javno zdravstvo) i policijski službenici za prevenciju (predstavnici Ministarstva unutarnjih poslova) • Podkomponenta 2- liječnik odnosno psiholog (predstavnik Ministarstva zdravlja, Zavod za javno zdravstvo i policijski službenici za prevenciju (predstavnici Ministarstva unutarnjih poslova) • Podkomponenta 3- liječnik odnosno psiholog (predstavnik Ministarstva zdravlja, Zavod za javno zdravstvo)
<p>Ciljevi komponente projekta</p>	<p>Opći ciljevi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Podizanje razine svijesti kod učenika o opasnostima sredstava ovisnosti • Jačanje uvjerenja o štetnosti zlouporabe droga i drugih sredstava ovisnosti (droge, alkohol, kocka) • Razvijanje kod učenika osjećaja odgovornosti za djela koja su počinjena protivno zakonskim odredbama, odnosno pobuditi kod istih svijest da činjenje kaznenih djela i prekršaja povlači za sobom i odgovarajuće sankcije <p>Specifični ciljevi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Povećanje razine znanja o štetnosti sredstava ovisnosti (droge, alkohol, kocka) • Kod učenika potaknuti i razviti vještine kritičkog razmišljanja, sposobnost prepoznavanja rizičnih situacija, podučiti ih o mogućnostima odabira te kako se oduprijeti vršnjačkom pritisku konzumiranja sredstva ovisnosti (posebice droge i alkohol) ili igara na sreću • Usvajanje znanja o policijskim poslovima i primjeni policijskih ovlasti prema počiniteljima kažnjivih i prekršajnih radnji • Upoznavanje učenika sa kazneno-pravnim odredbama, odgovornošću te specifičnostima vezanim uz adolescentsku dob i

	odrastanje te problematiku ovisnosti
Partner(i)	<ul style="list-style-type: none"> • Ministarstvo unutarnjih poslova (Ravnateljstvo policije) • Ministarstvo zdravlja (Hrvatski zavod za javno zdravstvo)
Ciljana(e) skupina(e)	<ul style="list-style-type: none"> • Podkomponenta 1- učenici 8. razreda osnovnih škola • Podkomponenta 2- učenici 1. razreda srednjih škola • Podkomponenta 3- učenici 2. razreda srednjih škola
Glavna aktivnost	<ul style="list-style-type: none"> • Interaktivna predavanja
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> • Informiranost učenika o zakonskim posljedicama zlouporabe droge i drugih sredstava ovisnosti • Znanje o štetnim posljedicama sredstava ovisnosti po zdravlje • Izgradnja pravilnog sustava vrijednosti i stvaranje uvjerenja kako se oduprijeti svijetu droge i drugim sredstvima ovisnosti
Evaluacija	<ul style="list-style-type: none"> • godišnje, po završenom ciklusu programa • (anketiranjem ispitivanih stavova i rizičnih ponašanja te praćenjem javnozdravstvenih i sigurnosnih pokazatelja.

Komponenta 2. : ZAŠTITA I UREĐENJE OKOLIŠA

1. UVOD U KOMPONENTU 2.

Komponenta projekta „Zaštita i uređenje okoliša“ nastavak je na komponentu 1. Prevencija ovisnosti, a temelji se na Nacionalnoj strategiji zaštite okoliša i Nacionalnom planu djelovanja za okoliš⁸.

U skladu s navedenim dokumentima, zaštita okoliša, osim organiziranog sustava, zahtijeva i gradnju okruženja koje podiže opću razinu informiranosti i znanja te svijesti o tome da je za zaštitu suodgovoran svaki građanin te da svaki građanin može braniti svoj interes izravno ili kroz koalicije dionika zaštite okoliša.

Nadalje, okruženje sustava zaštite okoliša gradi se na različitim inicijativama, programima i projektima poput potpore kulturi zaštite okoliša kroz odgoj i obrazovanje za okoliš u nastavnim programima, promoviranje koncepta održivog razvoja u svim formalnim i neformalnim institucijama obrazovanja.

Sustav zaštite okoliša gradi se i kroz jačanje kapaciteta izvan institucionalnih dionika poput organizacija civilnog društva i udruženja građana kako bi se ojačao nadzor stanja i zahvata u okolišu te pomoć u djelovanju institucija u sustavu zaštite pri čemu je od osobitog značenja edukacija kroz radionice, konzultacije, stvaranje priručnika i slično.

Kroz komponentu 2. Zaštita i uređenje okoliša, Ministarstvo unutarnjih poslova jačajući međusektorsku suradnju u području zaštite okoliša i prirode s partnerima, Ministarstvom zdravlja i Ministarstvom zaštite okoliša i prirode, fokusirat će se na izgradnju sigurnog i zdravog okoliša za sigurno i kvalitetno odrastanje mladih, poticanjem zajednice na uklanjanje prilika koje omogućavaju pojavu kriminaliteta organizirajući akcije poput čišćenja javnih površina na kojima se okupljaju mladi.

Provedba komponente temelji se na multidisciplinarnom pristupu, što znači da u samoj provedbi aktivnosti sudjeluju predstavnici Ministarstva unutarnjih poslova Ministarstva zaštite okoliša i prirode, Ministarstva zdravlja (Hrvatski zavod za javno zdravstvo: zavodi za javno zdravstvo jedinice područne samouprave).

Ova komponenta sastojala bi se od slijedećih aktivnosti:

- **eko- radionice na otvorenom**- kratkotrajna preventivna akcija uklanjanja i čišćenja ranije odabrane površine u kojoj bi pored učenika 8. razreda te 1. i 2. razreda srednjih škola sudjelovali i predstavnici Ministarstva unutarnjih poslova,

⁸ Nacionalna strategija zaštite okoliša (Narodne novine 46/02), Nacionalni plan djelovanja za okoliš (narodne novine 46/02)

Ministarstva zdravlja, Ministarstva zaštite okoliša i prirode, organizacija civilnog društva, medija i drugih predstavnika lokalne zajednice

- **ostale aktivnosti** (manifestacije javnog karaktera: okrugli stolovi, javne tribine, sajmovi, podjela promotivnih materijala na temu „Zaštita okoliša“) u kojoj bi pored učenika 8. razreda te 1. i 2. razreda srednjih škola sudjelovali i predstavnici Ministarstva unutarnjih poslova, Ministarstva zdravlja, Ministarstva zaštite okoliša i prirode, organizacija civilnog društva, medija i drugih predstavnika lokalne zajednice

Tijekom provedbe eko radionica na otvorenom učenici bi usvajali znanja o potrebi zaštite okoliša i prirode kroz vlastiti angažman, sudjelovanjem u akcijama čišćenja javnih površina pritom stvarajući siguran i zdrav okoliša za kvalitetno odrastanje mlađih generacija.

Kroz kontinuirano sudjelovanje u akcijama u kojima će sudjelovati u 8. razredu osnovne škole, potom I. i II. razreda srednje škole, usvajati će zdrave stilove života te podići vlastitu razinu samosvijesti o odgovornosti u očuvanju vlastitog i tuđeg zdravlja.

Kroz ostale aktivnosti poput manifestacija javnog karaktera (okrugli stolovi, javne tribine, sajmovi, podjela promotivnih materijala na temu „Zaštita okoliša“) podizati će se razina svijesti cjelokupne zajednice kako se preventivne mjere ne odnose samo na „anti-socijalna ponašanja“ koja dovode do „pred-faze“ kriminaliteta već isto tako i na okoliš kao situacijski čimbenik koji može doprinijeti u stvaranju uvjeta u kojima se razvija kriminalitet. Primjeri takvog ponašanja su kvartovi zatrpani smećem, devastirana okolina, neosvijetljene površine, kvartovi u kojima osobe izgređničkog ponašanja uništavaju imovinu i slično. Nadalje, zdrav okoliš temeljna je pretpostavka za očuvanje zdravlja ljudi i kvalitete života. Najčešći negativni utjecaji okoliša na zdravlje ljudi povezani su s lošom kakvoćom voda, onečišćenjem zraka i nedovoljnom sanitacijom. U posljednje vrijeme uočava se i utjecaj klimatskih promjena, dok gubitak biološke raznolikosti i degradacija zemljišta posredno utječu na smanjenje kvalitete života. O zdravstvenim učincima opasnih kemikalija manje se zna, a u urbanim i prometnim područjima, uz onečišćenje zraka, štetan utjecaj na zdravlje i sigurnost ljudi imaju buka te prometne nesreće. Učinak čimbenika okoliša na zdravlje ovisi o prostoru i vremenu njihova djelovanja, intenzitetu (dozi) izloženosti, međusobnim interakcijama, kao i o ciljanoj populaciji na koju djeluju.

Kod izrade ove komponente osim odredbi iz Nacionalne strategije zaštite okoliša i Nacionalnog plana djelovanja za okoliš, korišteni su i sljedeći dokumenti:

- Zakon o zaštiti okoliša
- Zakon o zaštiti prirode
- Kazneni zakon
- Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske

2. OPIS I ANALIZA PROBLEMA

Mladi⁹ imaju posebne brige i posebne odgovornosti u odnosu na okoliš. Broj ekoloških rizika i opasnosti nerazmjerno utječu na mlade ljude, koji će morati živjeti dulje s pogoršanjem okoliša koje su im ostavile ranije generacije. Iz navedenog razloga mladi će biti primorani sudjelovati u novim oblicima djelovanja i aktivizma koji će generirati učinkovite odgovore na ekološke izazove.

Stoga je zaštita okoliša postala i važan zadatak i za institucije Europske unije koja je vrlo aktivna na području politike zaštite okoliša s važnim smjernicama poput onih o procjeni utjecaja na okoliš te o pristupu informacijama o okolišu za građane u državama članicama.

Sve¹⁰ obveze koje je Hrvatska preuzela u procesu pregovaranja u području zaštite okoliša i prirode pridonose i pridonijet će poboljšanju i unapređenju kvalitete života jer se njima osiguravaju viši standardi zaštite okoliša (bolje gospodarenje otpadom, bolja kakvoća i povećana opskrbljenost stanovništva pitkom vodom kao i povećana priključenost na sustave javne odvodnje i pročišćavanja, zaštita staništa te biljnih i životinjskih vrsta, zaštita i poboljšanje kakvoće zraka, smanjenje industrijskog onečišćenja, sigurno gospodarenje kemikalijama).

Posljedice¹¹, opseg i kakvoća ugrožavanja odnosno povrede okoliša i prirode u pravilu nisu odmah i u cijelosti vidljive, a još češće pripisuju se samo slučaju. Onečišćenje okoliša ostvaruje se pritajeno, jedva zamjetljivo, ali kontinuirano. Za okoliš se smatra da može apsorbirati gotovo neograničene količine onečišćenja, ili se o tome uopće i ne razmišlja, a u pojedinim slučajevima izostanak elementarne etike i krajnja ljudska sebičnost imaju kao posljedicu toleriranje i najgrubljih prekršaja. To su samo neki od razloga zašto je kod kaznenih djela protiv okoliša visoka tzv. tamna brojka kriminaliteta. Kazneno pravo i kaznenopravna reakcija općenito, pa i u segmentu zaštite okoliša samo je krajnje sredstvo zajednice te obuhvaća dva komplementarna smjera odnosno modaliteta djelovanja: preventivni i represivni.

Primjerice, zlouporabu droga prate i posljedice koje ne ostavljaju svoj trag samo na društvu i pojedincu već i u prirodi i okolišu pričinjavajući time štete većih razmjera. Prvenstveno, one su vidljive kroz onečišćenje okoliša sa infektivnim i potencijalno infektivnim otpadom, primjerice odbačenim ili skrivenim narkomanskim priborom (šprice, igle). Slučajnim dolaskom u kontakt s takvim otpadom, može doći do razvoja raznih zaraznih bolesti. Ovakav otpad posebno je opasan kad se odbacuje ili odlaže u zonama odgojno obrazovnih ustanova, vrtića i škola čime se neposredno ugrožava zdravlje i sigurnost najosjetljivijih društvenih skupina, djece i mladih, i to na mjestima gdje bi ona trebala biti najsigurnija.

⁹ Youth and the environment , www.un.org

¹⁰ www.mzo.hr

¹¹ http://zastitaokolisa.org/cms_view.asp?articleID=37

O štetnim posljedicama zlouporabe droga bilo je riječi i u studiji Zavoda za istraživanje mora i okoliša¹² koje je utvrdilo da se nakon uzimanja određene količine lijekova i ilegalnih droga, značajan postotak izlučuje u nepromijenjenom obliku čime dospijeva u komunalne otpadne vode. No, zbog nepotpunog uklanjanja ovih spojeva u konvencionalnim uređajima za obradu otpadnih voda, može doći i do zagađenja prirodnih vodotoka.

U pogledu kretanja broja kaznenih djela protiv okoliša u Republici Hrvatskoj, iz službenih statistika Ministarstva unutarnjih poslova razvidno je kako je 2011. godine prijavljeno ukupno 501 kazneno djelo protiv okoliša što je u odnosu na 2010. godinu kad je prijavljeno 541 kazneno djelo, pad od 9%.

Od kaznenih djela protiv okoliša u 2011. godini, povaljuju se slijedeća kaznena djela: Onečišćenje okoliša (1), Ugrožavanje okoliša otpadom (5), Teška kaznena djela protiv okoliša (1) dok najveći broj otpada na kaznena djela: Protupravna gradnja (104), Protuzakoniti lov (171), Protuzakoniti ribolov (165), Mučenje životinja (16), Pustošenje šuma (6), Protupravna eksploatacija rudnog blaga (32).

Edukacija mladih o zaštiti i uređenju okoliša s globalnog i nacionalnog aspekta, kaznenopravne zaštite okoliša kao i promicanja zdravlja građana RH omogućit će unaprjeđenje i podržavanje edukacijskih napora u razvoju ekološki svjesne i odgovorne javnosti i potaknuti u svim ljudima osjećaj osobne odgovornosti za brigu o okolišu.

¹² <http://zs3v.irb.hr/index.php/okolis>

Komponenta 2. : ZAŠTITA I UREĐENJE OKOLIŠA- opis komponente - tabelaran prikaz

Naziv komponente projekta	Komponenta 2. Zaštita i uređenje okoliša
Opis komponente projekta	<p>Komponenta projekta „Zaštita i uređenje okoliša“ nastavak je na komponentu 1. Prevencija ovisnosti, a temelji se na Nacionalnoj strategiji zaštite okoliša i Nacionalnom planu djelovanja za okoliš</p> <p>Jačajući međusektorsku suradnju u području zaštite okoliša i prirode Ministarstvo unutarnjih poslova, s partnerima Ministarstvom zdravlja i Ministarstvom zaštite okoliša i prirode, fokusirat će se na izgradnju sigurnog i zdravog okoliša za sigurno i kvalitetno odrastanje mladih, poticanjem zajednice na uklanjanje prilika koje omogućavaju pojavu kriminaliteta organizirajući akcije poput čišćenja javnih površina na kojima se okupljaju mladi te podizanjem razine opće svijesti kroz održavanje manifestacija javnog karaktera.</p> <p>Provedba komponente temelji se na multidisciplinarnom pristupu, što znači da u samoj provedbi aktivnosti sudjeluju predstavnici Ministarstva unutarnjih poslova Ministarstva zaštite okoliša i prirode, Ministarstva zdravlja (Hrvatski zavod za javno zdravstvo).</p> <p>Ova komponenta sastojala bi se od slijedećih aktivnosti:</p> <ul style="list-style-type: none"> • eko- radionice na otvorenom- kratkotrajna preventivna akcija uklanjanja i čišćenja ranije odabrane površine u kojoj bi pored učenika 8. razreda te 1. i 2. razreda srednjih škola sudjelovali i predstavnici Ministarstva unutarnjih poslova, Ministarstva zdravlja, Ministarstva zaštite okoliša i prirode, organizacija civilnog društva, medija i drugih predstavnika lokalne zajednice • ostale aktivnosti (manifestacije javnog karaktera: okrugli stolovi, javne tribine, sajmovi, podjela promotivnih materijala na temu „Zaštita okoliša“) u kojoj bi pored učenika 8. razreda te 1. i 2. razreda srednjih škola sudjelovali i predstavnici Ministarstva unutarnjih poslova, Ministarstva zdravlja, Ministarstva zaštite okoliša i prirode, organizacija civilnog društva, medija i drugih predstavnika lokalne zajednice

	<p>Vrijeme provedbe: tijekom školske godine, izvannastavna aktivnost</p> <ul style="list-style-type: none"> • eko- radionice na otvorenom- jednom tijekom školske godine, odvojeno ih izvode učenici 8. razreda osnovne škole, odvojeno ih izvode učenici 1. i 2. razreda srednje škole za npr. Svjetski dan zaštite okoliša- 5. lipnja ili Međunarodni dan biološke raznolikosti- 22. svibanj, dani zaštite rijeka, voda, šuma 20.-22.03. i sl. • ostale manifestacije javnog karaktera- jedna manifestacija tijekom godine koju je moguće uklopiti u gore navedene nacionalne i/ili međunarodne Dane obilježavanja ili Dane gradova i/ili županija <p>Izvršitelji:</p> <ul style="list-style-type: none"> • eko- radionice na otvorenom- predstavnici MUP-a, Ministarstva zaštite okoliša i prirode, Ministarstva zdravlja, Zavod za javno zdravstvo, organizacije civilnog društva, ostali subjekti lokalne zajednice • ostale manifestacije javnog karaktera - predstavnici MUP-a, Ministarstva zaštite okoliša i prirode, Ministarstva zdravlja, Zavod za javno zdravstvo, organizacije civilnog društva, ostali subjekti lokalne zajednice
<p>Ciljevi komponente projekta</p>	<p>Opći ciljevi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • podizanje razine javne svijesti o važnosti i potrebi zaštite okoliša • Podizanje razine svijesti kod mladih o potrebi zaštite okoliša i prirode općenito te kaznenopravnoj zaštiti okoliša • usvajanje zdravih stilova života te podizanje razine samosvijesti o odgovornosti u očuvanju vlastitog i tuđeg zdravlja • jačanje međusektorske suradnje u području zaštite okoliša i prirode (predstavnik MUP-a, predstavnik Ministarstva zdravlja i Ministarstva zaštite okoliša i prirode) kroz izgradnju sigurnog i zdravog okoliša za kvalitetno odrastanje mladih • jačanje „Zajednice koja brine“ <p>Specifični ciljevi :</p> <ul style="list-style-type: none"> • izgradnja sigurnog i zdravog okoliša kroz uređenu javnu površinu za kvalitetno odrastanje mladih • aktivno mijenjanja stavova i štetnih životnih navika kod mladih u pogledu očuvanja i zaštite okoliša i prirode • postizanje više razine znanja i svijesti kao i općenito više razine informiranosti kod javnosti, a posebice kod učenika o važnosti zaštite okoliša i prirode • približavanje policije i njenog rada učenicima

Partner(i)	<ul style="list-style-type: none"> • Ministarstvo unutarnjih poslova (Ravnateljstvo policije) • Ministarstvo zaštite okoliša i prirode • Ministarstva zdravlja (Hrvatski zavod za javno zdravstvo) • Nevladine udruge • Mediji
Ciljana(e) skupina(e)	<ul style="list-style-type: none"> • učenici 8. razreda te 1. i 2. razreda srednjih škola • javnost u cjelini
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> • Siguran i zdrav okoliš za kvalitetno odrastanje mladih • Smanjenje prilika koje pogoduju razvitku pojavnih oblika kriminaliteta • Informiranost učenika o potrebi zaštite i očuvanja okoliša i prirode • Viša razina svijesti kod javnosti i mladih o potrebi zaštite i očuvanja okoliša i prirode
Glavna aktivnost	<ul style="list-style-type: none"> • eko radionice na otvorenom na temu „Čist okoliš, zdrava budućnost“ • manifestacije javnog karaktera (okrugli stolovi, javne tribine, sajmovi, podjela promotivnih materijala na temu „Zaštita okoliša“